

NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASININ AZYAYILAN SÜFRƏ ÜZÜM SORTU – KƏHRABA

Nəcəfov C.S.

AMEA Naxçıvan Bölməsi Bioresurslar İnstitutu. AZ 7000. Naxçıvan şəhəri, Babək-10,
E-mail: haci-cabbar71@mail.ru

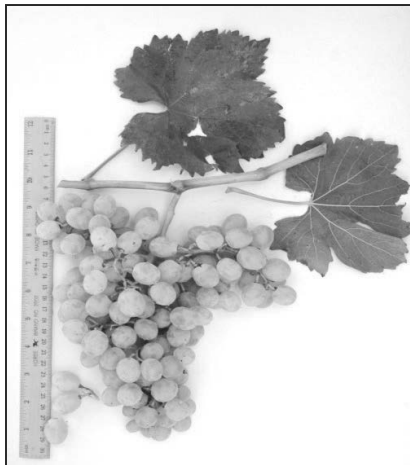
Azərbaycan üzümünü məşhurlaşdıran sortların bir hissəsi də Naxçıvan bölgələsinin payına düşür. Bu ərazidə cox qiymətli, azyayılmış və yeni aşkar olunmuş sortlar da vardır. Muxtar respublikanın azyayılmış üzüm sortlarının yetişdirilməsi və yüksək keyfiyyətli bol məhsul alınması üçün elmi-tədqiqat işlərinin aparılması vacib bir problem kimi qarşımızda durur. Azyayılmış üzüm sortlarından biri də Kəhrabasortudur ki, tərəfimizdən aparılmış tədqiqatlar nəticəsində alınmış biomorfoloji və təsərrüfat-texnoloji göstəricilər təqdim olunmuşdur.

Açar sözlər: üzüm, nadir, sort, salxım, gilə, toxum, şərab, şəkərlilik, turşuluq

Naxçıvan Muxtar Respublikasının üzüm genofondu üzüm sortlarının zənginliyi ilə seçilmişdir. Bu məlumat bir sıra alim və mütəxəssislərin elmi-tədqiqat işlərində də əks olunur [1, 2].

Naxçıvan Muxtar Respublikasının aborigen üzüm sortları özünün bioloji və morfoloji xüsusiyyətlərinə görə bütünlükdə əsasən şərq ekoloji - coğrafi süfrə üzüm sortları qrupuna *Proles orientalis Subpr antasiatika* Neqr, az miqdarda isə şərq şərblıq üzüm sortları qrupuna *Proles orientalis Subpr Caspika* Neqr daxildir [3-5].

Naxçıvan MR-in qiymətli üzüm sortlarından biri də Kəhraba sortudur. Az yayılan yerli süfrə üzüm sortudur. 1995-ci ildə aşkar olunmuşdur. Sortun adı gilələrinin kəhrəba rəngində olması ilə şərtlənir. Köhnə üzüm bağlarında rast gəlinir, həmçinin həyətəni sahələrdə talvar, tum və şpaler sistemində becərilir. Morfoloji əlamətləri və aqrobioloji xüsusiyyətlərinə görə Şərq üzüm sortları (*Convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) ekoloji-coğrafi yarımqrupuna daxildir.

Sinonimi: Sarı üzüm.

Botaniki təsviri

Tənək: Tənəkləri güclü inkişaf etmək xüsusiyyətinə malikdir. Çubuqları yarımdik vəziyyətdə ətrafa yayılaraq, güclü kollanır. Tənəkləri 40-60 il öz məhsuldarlığını saxlayır. Yazda tumurcuqların açılması 87,0 %-ə qədər, məhsuldar zoğları isə ümumi zoğların 46,3 %-dən çoxunu təşkil edir.

Birillik zoğlar: Vegetasiyanın sonunda birillik zoğların orta uzunluğu 180,0 sm-ə çatır. Bəzən 3,0-3,6 m uzunluğunda olan birillik zoğlara da rast gəlinir. Birillik zoğlarda buğumaları açıq qəhvəyi, üzərində tünd ləkə və qısa zolaqlar olur, buğumlarda isə tündləşir.

Yaşıl zoğlar: Yarpaq ayası iridir, əsasən eninə oval formalıdır (uzun. 17,5 sm, eni 17,6 sm), bəzən dairəvi formalı yarpaqlara da rast gəlinir. Sahəsi 184,92 sm², indeksi 0,99-dur, orta damarın uzunluğu 11,0 sm-dir. Yarpaqları beşpəncəlidir, səthi hamardır, kənarları isə azca yuxarı yönəlmiş formadadır. Yarpaqları açıq-yaşıl rənglidir. Alt səthi zəif ağ torabənzər tükcüklə örtülür. Damarların üzərində isə tək-tək çox kiçik ölçülü qılçıqlara rast gəlinir. Yuxarı

yan kəsikləri əsasən açıq ensiz lıraşəkili, iti diblidir. Bəzi yarpaqların yan kəsiyi orta dərinlikdə, qapalı formada, enli və ya ensiz kəsikli olur. Aşağı yan kəsiyi orta dərinlikdədir, əsasən açıq, ensiz lıraşəkili, iti diblidir. Yarpaq pəncələrinin uclarındakı dişciyi mişardişli, iti uclu, enli oturacaqlıdır. Kənar dişcikliəri müxtəlif uzunluqda, iti uclu, enli oturacaqlıdır. Xəzan dövrü yarpaqları açıq-sarı rəngləninir.

Yarpaq: Yarpaqları orta irilikdədir (diam. 17,5 - 18,5 sm), dairəvi formalıdır, alt səthində çox az miqdarda ağ torabənzər tükçüklər olur. Səthi açıq-yaşıl rənglidir, zəif torlu- qırışlıqdır, kənarları isə azca yuxarı yönəlir və beşpəncəlidir. Yarpaq indeksi 1,0, sahəsi 195,64 sm², orta damarın uzunluğu 9,4 sm-dir. Yuxarı yan kəsiyi dayaz və ya orta dərinlikdədir, pəncələri azca qapanır, bəzən açıq formada olur. Açıq yan kəsiyi əsasən lıraşəkili, iti diblidir. Aşağı yan kəsikləri əsasən orta dərinlikdədir, bəzən dayaz itibucaq şəkilli formada olur. Yarpaqda pəncələrin ucu uzun, enli oturacaqlı, ucu küt, künbəzşəkili dişcikle qurtarır. Kənar dişcikliəri müxtəlif uzunluqda, küt uclu, enli oturacaqlıdır. Yarpaqların alt səthində yaxşı damarlanma olmaqla, çox zəif ağ torabənzər tükçükləri olur. Bəzi hallarda damarlar üzərində tək- tək ağ qısa qılçıqlara da rast gəlinir.

Saplaq: Saplaq oyuğu həm açıq ensiz tağlı, həm də qapalı ensiz kəsiklidir. Saplağı 9,5-10,5 sm uzunluğunda, solğun sarımtıl rənglidir.

Çiçək: Çiçəkləri ikicinslidir. Erkəkciik saplağı çox hündür olmur. Əsasən çarpaz, bəzən öz-özünə tozlanır. Çarpaz tozlandıqda salxım darağında gilələri orta sıxlıqda, öz-özünə tozlandıqda isə seyrək yerləşir. Çiçək salxımlarında çiçəklərin tökülməsi 65-70 %-ə çatır. Yumurtalığı iri, boyuncuğu uzundur.

Salxım: Tənəklərdə müxtəlif böyüklükdə olan salxımlara rast gəlinir. Sort üçün xarakterik olan salxımları bir tərəfli qanadlı-konusvari formada olurlar. Salxımların orta uzunluğu 17,0-20,0 sm, eni isə 11,0-14,5 sm-dir. Salxımları 250-650 q çəkiddə olur. Salxım saplağı (uzun. 23,0 mm, eni 4,6 mm) üzümün tam yetişmə dövrü kövrək olur. Salxımda 8,0-15,0 % xırdağılilik müşahidə edilir.

Gilə: Gilələri kəhrəba rənglidir, iri ölçülüdür (uzun. 2,3-2,5sm, eni 2,0-2,2 sm), əsasən oval formada, bəzən tərşyumurtəşəkiliidir. Qabığı nazik olmaqla, lətli hissədən çətin ayrılır. Gilələri bərkdir, lətli-şirəlidir, yeyildikdə xırçıldayır. Gün düşən tərəfi qəhvəyi rəngləninir. Hər gilədə 3-4 ədəd toxum olur.

Toxum: Toxumları uzunsov formada, qəhvəyi rənglidir. Üst nahiyədə xalaza oval formalı, tünd qəhvəyi rənglidir. Qarın yatağındakı hündür şırım toxumun ucuna qədər uzanır, ucu künbəzə bənzəyir. 100 toxumun çəkisi 6,0 q-dır.

Aqrobioloji və texnoloji xüsusiyyətləri

Vegetasiya dövrü: Gec yetişən süfrə üzüm sortudur. Tənəklərdə tumurcuqları aprel ayının 09-15-də, çiçəkləmə 12-18 iyunda baş verir, məhsulu isə sentyabr ayının ikinci yarısında tam fizioloji yetişkənliyə çatır. Tumurcuqların açılmasından çiçəkləməyə qədər 59-65 gün, tam fizioloji yetişkənliyə qədər isə 166-180 gün davam edir. Tam fizioloji yetişkənlik üçün 3350 - 3400^{0C} aktiv temperatur sərf olunur. Xəzan dövrü yarpaqları sarımtıl rənglidir (Cədvəl 1).

Məhsuldarlıq: Tum becərilmə sistemində, 75-85 bar yükündə hər koldan orta hesabla 10-14 kq, şpaler sistemində isə 65-75 bar yükündə 8-10 kq məhsul toplanılır. Salxımların orta çəkisi 450,0 q-dır. Kollarda çəkisi 150,0-555,0 q olan salxımlara daha çox rast gəlinir. Gilələrdə lət nisbətən bərk olduğundan ümumi şirə çıxımı 70,0-78,0 % təşkil edir. Gilələri lətli-şirəlidir, şirəsində şəkərliliyi 18,0-20,0 q/100 sm³, turşuluğu 6,0-7,0 q/dm³dir. Məhsuldarlıq əmsalı kolda 0,65, barlı zoğlarda 1,4 olmuşdur (Cədvəl 2).

İllər	Tumurcuqların açılması		Çiçəkləmə		Gilələrin yetişməsi		Tumurcuqların açılmasından, gün		Xəzan
	kütləvi	Davam etmə müddəti, gün	kütləvi	Davam etmə müddəti gün	kütləvi	Davam etmə müddəti gün	çiçək ləməyə qədər	gilələrin yetişməsinə qədər	
2005	15.04	3	18.06	8	10.10	34	67	178	17.11
2006	12.04	4	16.06	8	07.10	32	65	176	18.11
2007	11.04	6	12.06	9	05.10	29	61	172	12.11
2009	09.04	3	14.06	8	03.10	27	59	170	16.11
2010	12.04	4	16.06	9	06.10	32	65	176	16.11
2018	09.04	5	11.06	8	31.09	29	64	172	20.11

Əsas məhsuldarlıq göstəriciləri

Cədvəl 2

salxımın orta çəkisi, q	salxımda gilələrin sayı, ədəd	100 gilənin çəkisi, q	Gilədə, %		Şirədə	Məhsuldarlıq əmsali		koldan məhsuldarlıq, kq		
			qabıq	toxum		şəkərliliyi, q/100 sm ³	turşuluğu, q/dm ³		kolda	barlı zoğlarda
450,0	104,0	420,0	9,5	4,2	76,0	18,0	6,1	0,65	1,4	8,0

Ampelo-deskriptor xüsusiyyətləri: Sortun ampelo-deskriptor xüsusiyyətləri beynəlxalq miqyasda qəbul edilmiş metodika əsasında aparılmışdır (Cədvəl 3).

Kəhraba sortununun ampelo - deskriptor xüsusiyyətləri

Cədvəl 3

Morfoloji əlamətləri		İrsi əlamətlərin təzahürü	
şifrə	adları	kod	formas
004	tac üzərində ağ torabənzər tükcüklər	1	yoxdur
053	yeni yarpaqlarda ağ torabənzər tükcüklər	1	yoxdur
065	yarpağın səthinin sahəsi	7	7 iri
067	yarpağın forması	4	dairəvi
068	yarpaq pəncələrinin sayı	4	beşpəncəli
069	yaşıl zoğlarda ilk 3-5 yarpaqların səthinin rəngi	5	açıq yaşıl
074	yarpağın yandan görünüşü	3	kənarları yuxarı yönəlir
075	yarpaq səthindəki qabarcıqlar	3	zəif
076	yarpaq kənarlarındakı dişcikliyin forması	3	hər iki tərəfi maili
079	saplaq oyuğunun forması	3	açıq

082	yuxarı yan kəsiyin forması	3	açıq,lira şəkilli
084	yarpaqların alt səthində ağ torabənzər tükcüklər	1	yoxdur
085	yarpaqların alt səthində ağ qılçıqlar	1	yoxdur
093	saplağın əsas damarın uzunluğuna nisbəti	5	bərabərdir
151	çiçək tipi	3	ikicinsli
202	salxımın ölçüsü (uzunluğu + eni)	7	Iri salxımlı
204	salxımda gilələrin sıxlığı	5	orta sıxlıqda
206	salxım saplağının uzunluğu	5	orta
207	salxım saplağının odunlaşması	3	zəif
220	gilələrin ölçüsü (eni :uzunluğu)	9	çox iri, 23 mm-dən çox
228	gilədə qabığın qalınlığı	7	qalın
230	gilədə lətli hissənin rəngi	1	rəngsiz
232	lətli hissənin sululuq xassəsi	1	lətli-şirəli
234	lətli hissənin bərkliyi	2	bərk
236	gilələrin dad xüsusiyyəti	1	fərqlənmir
238	salxımlarda meyvə saplağının uzunluğu	7	uzun(12-16 mm)
241	gilələrdə toxumların cücərməyə yararlılığı	3	tam yararlı
243	toxumun kütləsi	7	orta (55 mq-qədər)
304	gilələrin tam fizioloji yetişmə dövrü	7	gec yetişən
452	yarpaqlarda mildiu xəstəliyinə qarşı dözümlülük	7	dözümlü
453	salxımlarda mildiu xəstəliyinə qarşı dözümlülük	7	dözümlü
455	yarpaqlarda oidium xəstəliyinə qarşı dözümlülük	7	dözümlü
456	salxımlarda oidium xəstəliyinə qarşı dözümlülük	7	dözümlü
458	yarpaqlarda boz çürümə xəstəliyinə dözümlülük	9	çox dözümlü
459	salxımlarda boz çürümə xəstəliyinə dözümlülük	9	çox dözümlü
504	bir hektardan məhsuldarlıq, t/ha	7	yüksək, 13-16 t/ha
505	şirədə şəkərlilik, q/100 sm ³	5	orta, 18-20 q/100 sm ³
506	şirədə turşuluq, q/dm ³	5	orta, 7-9 q/dm ³
604	çubuqların mummyetmə dərəcəsi, %	7	yüksək
629	məhsulun tam yetişməsinə qədər vegetasiya müddəti	9	çox gec yetişən,165 gündən çox
630	tənəklərdə tumurcuqların cücərmə dərəcəsi	9	çox yüksək
631	şaxtalara dözümlülüyü	5	orta
632	yüksək temperatura dözümlülüyü	7	yüksək

Xəstəliklərə, ziyanvericilərə və şaxtalara dözümlülüyü: Yarpaqlarda və salxımlarda mildiuya 1-2 bal, oidiuma 2-3 bal yoluxma müşahidə edilmişdir. Boz çürümə müşahidə olunmamışdır. Tam formalaşmış tumurcuqları qış dövrü 20^{0C}-ə qədər şaxtalara dözümlüdür.

Kolda mummyetmə: Çubuqlarda mummyetmə iyul ayının ortalarından başlayır və payızda mummyetmə 85- 90 %-ə yüksəlir və 4 balla qiymətləndirilmişdir.

İstifadə edilən məhsulların xüsusiyyətləri: Məhsulundan təzə halda daha çox istifadə olunur. Ondən müxtəlif şirələr, mürəbbələr, hətta mövüz hazırlanır. Təzə məhsulunda orqanoleptik qiymətləndirmə 8,4 bal olmuşdur. Təzə üzüm məhsulunun 3,0 kq-dan 1,0 kq mövüz alınır.

Klon va variasiyaları: Yoxdur.

Ədəbiyyat

1. **Quliyev V.M.** Naхçıvan Muxtar Respublikasında üzümün genofondunun tətbiqi, qiymətləndirilməsi və seleksiyası. Kənd təsərrüfatı elm. dok. ...dis. avtoref. Bakı, 2012, 46 s.
2. **Quliyev V.M., Talıbov T.** Naхçıvan Muxtar Respublikasının ampeloqrafiyası. Naхçıvan: Əcəmi, 2012, 582 s.
3. **Quliyev V.M.** Naхçıvan Muxtar Respublikasının üzüm genofondu və seleksiyası. Bakı: Müəllim, 2017, 290 s.
4. **Quliyev V.M., Nəcəfov C.S** və b. Azərbaycan ampeloqrafiyası. Bakı: Müəllim, 2017, I cild. 738 s.
5. **Nəcəfov C.S.** Naхçıvan Muxtar Respublikasının azyayılmış qiymətli üzüm sortlarının biomorfoloji və texnoloji-təsərrüfat xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi. Kənd təsərrüfatı elm. nam. ... dis. avtoref. Bakı, 2008, 20 s.

Наджафов Д.С.

МАЛОРАСПРОСТРАНЕННЫЙ СТОЛОВЫЙ ВИНОГРАДНЫЙ СОРТ – КЯХРАБА НАХЧЫВАНСКОЙ АВТОНОМНОЙ РЕСПУБЛИКИ

Сортовой состав винограда Нахчыванской Автономной Республики с давних времён считается богатым. Местные садоводы и селекционеры на основе широко распространённого в Нахчыванской земле дикорастущего винограда *V.sylvestris* выращивали много ценных и редких виноградных сортов. Одним из таких сортов является «Кяхраба». В статье излагаются полученные результаты биоморфологических исследований и хозяйственно-технических показателей сорта.

Ключевые слова: виноград, редкий, сорт, гроздь, ягода, вино, семена, сахаристость, кислотность

Najafov J.S.

THE LITTLE-SPREADED VARIETIES OF GRAPES – KEHRABA OF NAKHCHIVAN AUTONOMOUS REPUBLIC

Vine varietal composition of Nakhchivan Autonomous Republic has long been considered to be rich. Local gardeners and breeders on the basis of wild vine *V.sylvestris*, which is widely spread in Nakhchivan land cultivated, many valuable and rare grape varieties. One such variety is «Kehraба». The article presents the results of research and biomorphological economic and technical indicators varieties.

Keywords: grape, rare, variety, bunch, berry seeds, vine, sugar, acidity

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 21.IX.2018